

Dr Alman Kasumović
Internacionalni univerzitet,
Brčko distrikt, BiH
e-mail: kasumovic.alman@gmail.com

UDC 05(045)(001.1>001.89) 497.6
Pregledni članak

Dr Rahim Gadžić
Internacionalni univerzitet,
Brčko distrikt, BiH
e-mail: rahim.gadzic@hotmail.com

Mr Aida Kasumović
OŠ „Han Bila“, Han Bila / Travnik
e-mail: aida.kasumovic1980@gmail.com

CJELOŽIVOTNO UČENJE U SFERI SAVREMENOG OBRAZOVANJA, DRUŠTVA ZNANJA I ODRŽIVOG RAZVOJA

SAŽETAK: Globalna dešavanja i promjene u svijetu, temeljene na geopolitičkim stavovima i pristupima imaju refleksije na sve sfere društva i društvenih odnosa. Konkretno, želimo se osvrnuti na refleksije koje se svakodnevno dešavaju u području odgoja i obrazovanja na globalnom planu. Globalne reforme obrazovanja u svijetu se kontinuirano dešavaju, a samo ćemo pomenuti reformu visokoškolskog obrazovanja (Bolonjski proces) i promociju koncepta cjeloživotnog učenja od strane Evropske komisije (Evropske unije).

O budućnosti odgoja i obrazovanja vrlo je teško prognozirati, ali se može očekivati modernizacija obrazovanja u svim pravcima. Obrazovni sistem mijenja svoju ulogu i postaje funkcionalniji, odnosno ima tendencije napretka i razvoja prema globalnom „društvu znanja“. Ovom razvoju obrazovanja doprinosi nagli tehnološki napredak i sistemsko uvođenje informacijsko-komunikacijskih tehnologija u obrazovanje.

Savremeno doba u kojem živimo i radimo donosi nam različite životne izazove i iskušenja sa kojima se moramo nositi, bez obzira na našu profesiju, pripadnost, opredjeljenost, stepen obrazovanja, prostor, vrijeme i druge okolnosti u kojima funkcionišemo, kao član društva i zajednice. Savremeno doba zahtjeva izgrađeno i razvijeno društvo sa spremnim i sposobnim građanima, koji su u stanju odgovoriti izazovima, problemima i potrebama koje im se nameću. Odgovor na pomenute izazove leži upravo na kontinuiranom učenju i usavršavanju, unapređenju nivoa znanja, sposobnosti i vještina, što nam svakako nudi globalni koncept cjeloživotnog učenja. Značaj i vrijednost koncepta cjeloživotnog učenja u području „društva znanja“ i „održivog razvoja“ zaista je neprocijenjiv, što će biti dijelom prikazano kroz ovaj stručni rad.

KLJUČNE RIJEČI: cjeloživotno učenje, društvo znanja, obrazovanje, odgoj, održivi razvoj, znanje.

1. Uvod

Cjeloživotno učenje jedan je novi koncept koji je prepoznatljiv u sferi savremenog obrazovanja, društva znanja i održivog razvoja u od izuzetnog značaja je za razvoj ličnosti, zajednice i društva u cjelini. Cjeloživotno učenje odnosi se na svaku aktivnost učenja tokom cijelog životnog vijeka (od rane mladosti do pozne starosti, pa i do smrti) radi unapređenja vlastitih znanja, vještina i sposobnosti (kompetencija), koje pojedincu osiguravaju aktivnu participaciju u savremenom društvu i društvenim odnosima. Riječ je o konceptu koji se nudi svima, bez obzira na starosnu dob, društveni i socijalni status, stepen obrazovanja, nacionalnu pripadnost, političku opredjeljenost, itd....

„Cjeloživotno učenje je opći pojam kojim su obuhvaćene sve vrste učenja i podučavanja.“ (*Memorandum o cjeloživotnom učenju*, 2000: 4).¹

Slijedom logičnih dešavanja i tendencija razvoja i napretka na svim poljima društva, uz koncept cjeloživotnog učenja najčešće se vezuju ciljevi iz oblasti ekonomije i privrednog razvoja (postizanje veće konkurentnosti na tržištu rada, veća zaposlenost, privredni rast, itd...). Naravno, uloga pojedinca u društvu, njegova društvena uključenost i aktivnost, kao i razvoj individualnih potencijala od vitalne je važnosti za razvoj društva u cjelini, te se ovoj činjenici treba posvetiti ozbiljna systemska pažnja i omogućiti svima da pokažu svoje kapacitete i kompetencije, koje su izuzetno važne za participiranje u savremenim tokovima i društvu temeljenom na znanju. Navedeno ukazuje na potrebu da društvo svoju opstojnost, razvoj i savremenost, treba graditi na znanju, kompetencijama i razvoju ljudskih potencijala, koji su svakako najveće bogatstvo i vrijednost savremenog društva i napredne zajednice.

Uz navedeno treba vezati nauku i naučni doprinos razvoju društva i zajednice o čemu Sotirović i sar. (2019) ističu: „U ukupnom ljudskom razvitku ništa nije tako značajno i bitno za čovjeka i ništa ne ostvaruje toliko duboke i dalekosežne uticaje, niti proizvodi tako velike i kapitalne posljedice na ukupna ljudski život, kao što to čine nauka i naučni rad u cjelini. A nauka je samo jedna od ljudskih invencija, jedan od specifičnih načina kojim se čovjek odnosi prema svijetu u kojem živi, ali istovremeno, i prema samom sebi, tj. prema smislu i svrsi sopstvenog postojanja i djelovanja u svijetu, onom svijetu, koji mu je dat od iskona, kao i onom koga on sam stvara, koji nije iskonski nego historijski svijet.“ (Sotirović i sar., 2019: 1).

Pomenuti pristup značaja nauke za čovjeka može se vezati za njegov identitet i potrebu ovladavanja određenim spektrom znanja, sposobnosti i vještina, koje mu omogućavaju opstojnost na zemlji kao jednoj posebnoj vrsti živih bića, koju krase razum, pamet, razmišljanje, prosuđivanje, itd..., što druga živa bića ne posjeduju. Naravno, ova činjenica daje obavezu čovjeku da svoje sposobnosti usklađuje sa društvenim zahtjevima i potrebama i da stalno unapređuje svoja znanja i kompetencije. Odgovor leži u kontinuiranom cjeloživotnom učenju, aktivnoj participaciji u „društvu znanja“ i svestranim težnjama prema „održivom razvoju“.

2. Cjeloživotno učenje i cjeloživotno obrazovanje – novi koncepti i izazovi savremenog obrazovanja

Sam pojam cjeloživotno učenje asocijativno ukazuje na sve moguće oblike učenja i podučavanja ljudi kroz cijelu životnu dob (od rođenja do pozne starosti – do smrti) koje se ostvaruje u različitim situacijama (ciljanim, namjernim, nenamjernim, iskustvenim, itd...), na različitim mjestima i naravno u različito vrijeme. Iz navedenog se može vidjeti da koncept cjeloživotnog učenja vezan za društvo u cjelini, obrazovne sisteme, život, porodicu i pojedinca kao faktora koji u najvećoj mjeri eksploatiraju benefite koje nudi cjeloživotno učenje. Doba u kojem trenutno živimo je vrlo dinamično, brzo i veoma izazovno, tako da smo

¹ *Memorandum o cjeloživotnom učenju* (2000). Europska komisija, Bruxelles: SEC 1832. definiše i ističe značaj koncepta cjeloživotnog učenja u sferi modernog pristupa obrazovanju.

jednostavno kao pojedinci u društvu i okruženju na neki način primorani da se krećemo u korak sa vremenom i da budemo aktivni sudionici vremena i izazova koje vrijeme nosi.

Cjeloživotno učenje u svom konceptualnom određenju je fenomen koji je predodređen svima koji žele raditi na vlastitom profesionalnom ili stručnom razvoju, kroz formalne ili neformalne oblike obrazovanja. Cjeloživotno učenje, kao odgovor na savremene izazove, potrebe tržišta, zaposlenost i održivi razvoj, namjenjeno je svima koji žele izgraditi ili unaprijediti svoje kompetencije i kvalifikacije, kako bi mogli odgovoriti zadacima i izazovima svoje profesije i izgraditi svoju poziciju u društvu. Prije svega namjenjeno je onima koji žele unaprijediti svoja znanja i kvalifikacije, te unaprijediti kvalitet rada na radnom mjestu, unaprijediti svoju poziciju u društvu, aktivno participirati u svim društvenim tokovima i poboljšati uslove života sebe i svoje porodice. Kada posmatramo koncept cjeloživotnog učenja u najširem smislu, njegove mogućnosti, široki spektar i vrijednosti, primjetno je da isto nije ograničeno prostorno i vremenski. „Dakle, obrazovanje i učenje ne mogu više biti ograničeni na određeno i nepromjenjivo mjesto i vrijeme, već se razvijaju cijeloga života. Jedna od zadaća društva koje uči je promišljanje društvenih postupaka koji sudjeluju u stvaranju i prenošenju znanja. Budući da zbog ubrzanog tehničkog napretka kompetencije vrlo brzo zastarjevaju, bilo bi dobro da se, umjesto nametanja definiranih spoznaja, u svim područjima znanja potiče usvajanje fleksibilnih oblika učenja. To je temelj na kojem će se graditi društva znanja i na kojem se definiraju oblici učenja i stjecanja znanja.“ (Šutalo, 2006: 57).

U ovom savremenom dobu, kao građani „društva znanja“ i različitih životnih izazova, primorani smo da kontinuirano učimo, nadograđujemo svoje kompetencije, kako bi bili prepoznatljivi i društveno prihvaćeni. Temeljne vrijednosti koncepta cjeloživotnog učenja koncentrisane su prema našim sposobnostima i stalnom učenju, što direktno djeluje na naš razvoj, sposobnost, međuljudske odnose, kulturne, društvene i socijalne vrijednosti.

„Suvremena ideja cjeloživotnog učenja izrazitije se oblikuje od 70-tih godina prošlog stoljeća. Kritičnost brojnih teoretičara prema školskom sustavu, afirmiranje izvanškolskih oblika učenja prate prijedlozi o produljenju učenja tijekom cijelog ljudskog života. Zahtijeva se uklanjanje zidova između škole i ostalih dijelova ljudskog života, između škole i rada.“ (Žiljak, 2005: 69).

Ideja cjeloživotnog učenja nastala je na temelju brojnih istraživanja različitih teoretičara i istraživača, koji su tražili odgovore na izazovne zahtjeve savremenog doba. Došlo se do pokazatelja da formalni školski sistem ne pruža dovoljna znanja, vještine i sposobnosti koje su potrebne da se odgovori na ozbiljne zahtjeve savremenog društva, uključujući multidisciplinarnu – raznovrsnu sposobnost radnika, veću zaposlenost i kontinuirano usavršavanje, shodno potrebama tržišta rada. Navedeno je ukazalo na potrebu kontinuiteta u učenju kroz cijeli radni vijek, sa ciljem usavršavanja i unapređenja kompetencija sa ciljem produktivnijeg rada i ostvarenja željenih rezultata. Neophodno je nastaviti usavršavanje nakon formalno završene škole kako bi bili konkurentni u „društvu znanja“. Formalno školovanje danas ne smije biti naša granica stečenih znanja i sposobnosti, odnosno ulaganje u znanje mora teći kroz cijeli radni i životni vijek. „Glavni razlog nastanka i primjene koncepcije cjeloživotnog obrazovanja, odnosno učenja, jesu sve brže tehnološke i društvene promjene

zbog kojih postojeće znanje, vještine, vrijednosti, stavovi i navike, sve brže zastarijevaju. Zbog toga je potrebno učiti čitav život, a ne samo u djetinjstvu i mladenaštvu. Budući da se mora učiti čitav život, ali se čitav život ne može ići u školu, obrazovanje se i odgoj u odrasloj dobi uglavnom ne odvijaju u školi, nego u neškolskim organizacijama, odnosno tamo gdje odrasla osoba radi i živi. Zato društvo, i to tim više što je više razvijeno, postaje društvom koje uči. Škola više nije jedino mjesto organiziranog učenja, pa se i reforma obrazovanja ne smije reducirati samo na preustroj školskog sustava.“ (Pastuović, 2006: 425).

Mnoga istraživanja i mišljenja teoretičara o kvaliteti školskog obrazovnog sistema za potrebe savremenog društva i održivog razvoja dovela su do ideja i opravdanih potreba u uspostavljanju dugoročnog životnog kontinuiteta u obrazovanju, edukaciji ili stručnom usavršavanju, kako bi bili konkurentni, „u trendu“ i prihvatljivi na internacionalnom planu. Mnogo je razloga zbog kojih smo prisiljeni da kontinuirano učimo i širimo svoja znanja, vještine i sposobnosti, a prije svega, želimo naglasiti nagli tehnološki i informacijsko-komunikacijski napredak, zatim uticaj međunarodnih procesa u području obrazovanja i održivog razvoja. Savremena društva mnogo ulažu u znanja i izgrađuju kapacitete za kontinuiranu edukaciju svojih radnika ili uposlenika, kako bi bili konkurentni prema zahtjevima tržišta rada i kako bi mogli odgovoriti potrebama tržišta i održivog razvoja.

Naravno, pojam cjeloživotno učenje je širi oblik koji, pored sistemski organiziranog učenja, uključuje i neke druge vidove neorganiziranog, neplaniranog, nenamjernog i spontanog usvajanja znanja, sposobnosti, vještina i iskustava. *Memorandum o cjeloživotnom učenju*² Europske komisije naglašava da: „Postoje tri vrste svrhovite aktivnosti učenja:

- *Formalno obrazovanje*, koje se odvija u različitim obrazovnim institucijama i putem kojega se stječu priznate diplome i kvalifikacije.
- *Neformalno obrazovanje*, koje se odvija neovisno od službenog obrazovnog sustava i obično ne vodi stjecanju službenih potvrda. Ono može biti organizirano na radnom mjestu i kroz aktivnost različitih društava ili udruženja kao što su organizacije mladih, sindikati ili političke stranke. Takvo obrazovanje može se dobiti, također, i putem organizacija i usluga koje služe kao nadopuna formalnom sustavu obrazovanja, kao što su glazbene škole, sportski klubovi ili privatne poduke kao priprema za polaganje ispita.
- *Informalno učenje* je prirodna pojava u svakodnevnom životu. Za razliku od formalnog i neformalnog obrazovanja, informalno učenje ne mora se odvijati svjesno, zbog čega ga ni pojedinci sami nužno ne prepoznaju kao faktor koji doprinosi njihovom znanju i vještinama.“ (*Memorandum o cjeloživotnom učenju*, 2000: 9).
- U određenju razlika pojmova cjeloživotno učenje i cjeloživotno obrazovanje, Žiljak (2005) naglašava da obrazovanje suštinski obuhvata samo organizirano učenje, a *učenje* je širi koncept koji uključuje i nenamjerno, neorganizirano i spontano stjecanje znanja, koje se može provoditi kroz cijeli život. Afirmacija

² *Memorandum o cjeloživotnom učenju* (2000), Europska komisija, Bruxelles: SEC 1832 (hrvatski prevod). A Memorandum of Lifelong Learning (2000), Commission of the European Communities, Brussels, 30. 10. 2000 SEC (2000) 1832 pojašnjava tri vrste cjeloživotnog učenja, kao svrhovite aktivnosti učenja.

koncepta cjeloživotnog učenja u Europi se dešava devedesetih godina kao politika koja odgovara na probleme ekonomske krize i povećanja nezaposlenosti. U tom razdoblju pomiče se fokus s obrazovanja, koje je institucionalizirani i organizirani proces, na cjeloživotno učenje, koje uključuje učenja u svim životnim okolnostima. (Žiljak, 2005).

Značaj cjeloživotnog učenja vidljiv je u svim sferama života i društvenih odnosa. Mnogi smatraju da nakon završetka formalnog obrazovanja više neće morati učiti ili podučavati se, ali u ovom savremenom dobu kada se granice znanja iz dana u dan proširuju, stvaraju se veće potrebe za novim vještinama i iskustvima, veća konkurentnost na tržištu rada i dr.

Konceptija cjeloživotnog učenja može se posmatrati u okvirima akademskog razvoja društva i u tom kontekstu Pastuović (2008) navodi: „Cjeloživotno učenje na akademskoj razini podrazumijeva mogućnost da student u svakoj fazi, a tijekom cijelog životnog vijeka, može nastaviti studij, pri čemu mu se priznaju prethodno postignute razine obrazovanja. Naime, nakon što završi preddiplomski studij (trogodišnji ili četverogodišnji), pristupnik se može uključiti na europsko tržište rada i nova znanja stjecati kroz permanentno učenje ili nastaviti učenje na diplomskom, a kasnije i na doktorskom studiju. Trajanje formalnih oblika visokoškolskog obrazovanja ne temelji se na jedinstvenom konceptu (prevladava koncept 3+2+3 ili 4+1+3, koji se odnosi na relacije prvostupnik / bachelor + magistar/master degree + doktor znanosti / Ph.D).“ (Pastuović, 2008: 190).

Cjeloživotno obrazovanje u svijetu je koncepcija i model unapređenja ličnih i profesionalnih kompetencija i razvoja, koja značajno doprinosi reformi i transformaciju društva u društvo koje uči – društvo temeljeno na znanju. Suštinski podržava kompleksan proces razvoja čovjeka i društva u cjelini u svim sferama društvenih odnosa, što predstavlja na neki način prirodan slijed razvoja multifunkcionalnog i multikulturalnog društva.

Kroz navedeno možemo vidjeti vrijednosti i značaj cjeloživotnog obrazovanja koji svoju koncepciju temelji na savremenim pristupima učenju, poučavanju, usavršavanju i općem obrazovanju. Prije svega, cilj je da se na neki način prevaziđu stereotipi koje nam nude tradicionalni oblici obrazovanja. Cilj je da građani društva, koje se temelji na znanju, budu obrazovani na način da usvajaju znanja koja su im potrebna za njihovu profesiju i koja će doprinijeti njihovoj egzistenciji, a samim tim i razvoju zajednice i društva u cjelini. S druge strane, potencira se jedan kontinuitet u učenju i usavršavanju kako bi bili konkurentni i naravno kako bi se kretali u korak sa vremenom, koje u ovom savremenom dobu nosi mnogo izazova i obaveza prema svim građanima.

U svim pomenutim odrednicima cjeloživotnog učenja i cjeloživotnog obrazovanja značajno je pomenuti smjernice i preporuke o učenju koje ističe Delors (1998): „Četiri su potporna doživotnog obrazovanja: učiti znati, učiti činiti, učiti živjeti s drugima i učiti biti. *Učiti znati* objedinjuje dovoljno široko *opće* znanje s mogućnošću dubinskog izučavanja malog broja predmeta. To ujedno znači i učiti učiti, kako bi se iskoristile mogućnosti koje obrazovanje pruža cijelog života. *Učiti činiti*, kako bi se postigle ne samo stručne kvalifikacije nego i kompetencije snalaženja u raznim situacijama kao i za timski rad. To ujedno znači i učiti činiti u kontekstu raznolikog društvenog i radnog iskustva mladih ljudi, koje može biti neformalno (kao posljedica lokalnog ili nacionalnog konteksta), ili formalno, a koje uključuje

predmete u kojima bi se izmjenjivalo učenje s radom. *Učiti živjeti zajedno*, poticanjem razumijevanja drugih ljudi i poštovanjem međuovisnosti – suradnjom na zajedničkim projektima i učenjem rješavanja sukoba – u duhu poštovanja za vrijednosti pluralizma, uzajamnog razumijevanja i mira. *Učiti biti*, kako bi se bolje razvijala osobnost i bilo u stanju djelovati samostalnije, utemeljenije i odgovornije. S time u vezi, obrazovanje ne smije zanemariti nijedan aspekt osobnog potencijala: pamćenje, zaključivanje, osjećaj za lijepo, tjelesne mogućnosti i komunikacijske sposobnosti. Sustavi formalnog obrazovanja često stavljaju naglasak na usvajanje znanja na uštrb drugih tipova učenja; ali je sad nužno osmisliti obrazovanje na sveobuhvatniji način. Takva bi vizija trebala prožimati i nadahnjivati buduće obrazovne reforme i obrazovnu politiku, i u odnosu na sadržaj i na metode.“ (Delors, 1998: 108).

Uz cjeloživotno učenje i cjeloživotno obrazovanje veže se više srodnih pojmova ili sinonima, od kojih izdvajamo sljedeće: životno obrazovanje, povratno obrazovanje, stalno obrazovanje, doživotno obrazovanje, permanentno obrazovanje, kontinuirano obrazovanje, itd... (slika 1).

Slika 1: Cjeloživotno učenje i cjeloživotno obrazovanje – sinonimi i srodni termini³

Cjeloživotno učenje kao koncept doživjelo je svoj poseban razvoj u posljednje četiri decenije, gdje se od jednostavne ideje i odgovora na potrebe pojedinca, zajednice i društva u cjelini, na neki način razvilo u perspektivno i sistemski uređeno načelo, pristup i vodilju uređenja i razvoja mnogih obrazovnih sistema u svijetu, gdje prije svega mislimo na obrazovne sisteme razvijenijih društava i država. Svoj pravi procvat koncept cjeloživotnog učenja doživio je 1996. godine, koju je Evropska zajednica proglasila godinom cjeloživotnog učenja, kada je došlo do ozbiljnih pomaka u koncepcijskom, organizacijskom i praktičnom smislu implementacije ovog izazovnog koncepta, koji će se poslije pokazati kao pravo rješenje i odgovor na izazovne zahtjeve savremenog društva i sve veće potrebe učenja i poučavanja u svim mogućim okolnostima, bez ozbiljnih barijera i granica. S druge strane,

³ Pregled sinonima i srodnih pojmova (termina) cjeloživotnog učenja i cjeloživotnog obrazovanja prikazali smo slikovito kako bismo imali jasniji pregled i prisustvo istih u komunikaciji. Pomenuti sinonimi se koriste u mnogim relevantnim referencama: Pastuović (1999), Čepić.

ovaj novi pristup usvajanju novih znanja i kompetencija treba osigurati jednake mogućnosti razvoja kompetencija i potencijala svakog člana društva, zaposlenje i aktivno učešće u društvenim tokovima, bez obzira na životnu dob, spol, rasu, pripadnost, opredjeljenost i druge faktore koji karakterišu aktivnog člana društvene zajednice.

Historija koncepcije cjeloživotnog učenja je zaista vrlo bogata zbog same činjenice da je pojam nastajao i razvijao se iz ranije pomenutih sinonima. Razvojem i istraživanjem ove koncepcije bave se savremena društva i mnoge međunarodne, vladine i nevladine organizacije (npr. Evropska komisija, UNESCO i OECD), koje zajedničkim interesima kontinuirano rade na promociji ovog globalnog projekta znanja koji ima svoje refleksije na čovjeka kao jedinku društva, zatim zaposlenost, ekonomiju i održivi razvoj, te društvo i društvene promjene u cjelini. Samo znanjem i sposobnostima možemo zajedno odgovoriti izazovima današnjice na svim životnim i društvenim poljima. Tehnološki napredak je značajno doprinio razvojnim pravcima koncepcije cjeloživotnog učenja, zbog same činjenice da ljudi sa svojim znanjima i sposobnostima trebaju pratiti tehnološki napredak i koristiti sve njegove benefite i vrijednosti.

3. Kompetencije koncepta cjeloživotnog učenja u sferi savremenih kompetencija XXI stoljeća – izazovi, vrijednosti i perspektive

Na početku je bitno da definišemo pojam „kompetencije“ obzirom da smo danas svjedoci vrlo širokog korištenja pomenutog pojma. Vrlo često se služimo ovim pojmom i na pogrešan način, te je neophodno prikazati njegovo pravo značenje. Prije svega, „kompetencije“ najjednostavnije možemo predstaviti kao skup znanja, sposobnosti, vještina i iskustava, koje pojedinac posjeduje kako bi mogao obavljati neki posao i osigurati egzistenciju sebi i svojoj porodici, kao i doprinijeti razvoju društva. „Pojam 'kompetencija' ne podrazumijeva samo znanja i vještine. On uključuje i sposobnost odgovaranja na kompleksne zahtjeve korištenjem i mobilizacijom psiholoških resursa (uključujući vještine i stavove) u određenom kontekstu. Na primjer, sposobnost učinkovitog komuniciranja ovisi o poznavanju jezika, praktičnim informacijskim vještinama i stavovima prema sugovorniku.“ (OECD, 2005: 4).

Jasno je da se ključne kompetencije mogu posmatrati u općem i specifičnom kontekstu. Kada govorimo o općim kompetencijama tada mislimo na osnovna znanja, sposobnosti i vještine pojedinca koje je stekao kroz formalne vidove obrazovanja, a naravno mogu se odnositi i na: opća znanja i primijenjenost u praksi, timski rad i efikasnu komunikaciju, poznavanje stranih jezika, informatičku pismenost, razvijenost interpersonalnih vještina, istraživačke sposobnosti, sposobnosti odlučivanja i upravljanja, kreativnost, inovativnost, prilagođavanje promjenama, itd... S druge strane, specifične kompetencije ličnosti označavaju posebno obrazovanje i osposobljenost pojedinca kroz formalne i neformalne oblike obrazovanja da se može uspješno i efikasno baviti određenom profesijom, odnosno baziraju se na struku i sposobnosti pojedinca u konkretnoj branši.

Pomenute kompetencije ulaze u koncept cjeloživotnog učenja i usko su vezane sa kompetencijama za XXI stoljeće, koje se kontinuirano nadograđuju kako dolazi do tehnološkog napretka i globalnih promjena u društvu. Sama pojava informatičke tehnologije i

interneta krajem XX stoljeća, doprinijela je globalnim i geostrateškim promjenama u cijelom svijetu u svim područjima života i društvenog razvoja. Intenzitet protoka informacija je u stalnom rastu, odnosno prebrzo dolazi do širenja svih vrsta informacija koje su potrebne širokoj populaciji u svim vremenskim i prostornim dimenzijama. Blagovremen i efikasan protok informacija jeste velika prednost i preduslov uspješnog participiranja u ovom modernom dobu. Naravno, ponovo je u fokusu čovjek sa svojim potencijalima, kao najveće bogatstvo društva, koji je najviše involviran u tehnološki napredak i razvoj svih aspekata društva i zajednice sa ciljem stvaranja povoljnih pretpostavki za efikasan, ekonomičan i prije svega, siguran život i ukupan razvoj društvene zajednice. Da bi čovjek ovladao određenim znanjima i sposobnostima, ponovo je u fokusu odgoj i obrazovanje, bez kojeg se ne može postati stručan, efikasan i produktivan član društva i zajednice.

Kada su u pitanju ključne kompetencije koje trebamo posjedovati kao građani savremenog doba, naglašavamo da se mnogi teoretičari bave istraživanjima u ovom pravcu, kako bi došli do najboljih rješenja i odgovora na izazove savremenog doba. Jedan od domaćih teoretičara, koji je značajnu pažnju posvetio kompetencijama za XXI stoljeće, jeste ugledni pedagog Nenad Suzić (2005) koji iste posmatra kroz prizmu kognitivnih, socijalnih, emocionalnih i radno-akcionih aspekata, koje u cjelosti podržavaju kompetencije koncepta cjeloživotnog učenja.

U nastavku ćemo prikazati *kompetencije koncepta cjeloživotnog učenja* sa osloncem na Preporuke Evropskog parlamenta i vijeća (2018). Ranije smo pomenuli da EU putem evropske komisije radi na kontinuiranoj promociji koncepcije cjeloživotnog učenja (Memorandum o cjeloživotnom učenju EK iz 2000. godine), kao odgovora na globalizacijske promjene, borbu protiv nezaposlenosti, privredni razvoj koncentrisan na znanju, a akcenat se stavlja na ljudske resurse kao najveće bogatstvo društva. Kroz ove preporuke i druga dokumenta koja se dotiču razvoja koncepta cjeloživotnog učenja, kroz cijelu životnu i radno-aktivnu dob čovjeka, naglasak se stavlja na unapređenje stepena efikasnosti u pogledu znanja, vještina i sposobnosti ličnosti unutar lične, građanske, društveno-socijalne, razvojne, socijalne i svake druge dimenzije, kao odgovora na širok spektar izazova savremenog doba. Globalizacijske i geostrateške promjene u svim sferama društva dovode do mnogih izazova koji zahtjevaju brze odgovore i reakcije njenih građana, što u konačnici dovodi do uspostavljanja ozbiljnih standarda koji zahtjevaju da svaki pojedinac treba posjedovati širok spektar kompetencija, kako bi bio u stanju odgovoriti pomenutim izazovima kao individua i aktivan član društva i zajednice. U preporukama Evropskog parlamenta i vijeća, kompetencije se definišu kao „kombinacija znanja, vještina i stavova, pri čemu:

a) znanje se sastoji od već postojećih činjenica i podataka, koncepata, ideja i teorija kojima se podupire razumijevanje određenog područja ili teme;

b) vještine se definišu kao sposobnost i mogućnost provođenja procesa i korištenja postojećim znanjem za postizanje rezultata;

c) stavovi opisuju spremnost na djelovanje ili reagiranje na ideje, osobe ili situacije te povezani način razmišljanja.“ (Preporuke Evropskog parlamenta i vijeća, 2018: 7).

Evropski parlament i vijeće su kroz Preporuke o ključnim kompetencijama za cjeloživotno učenje (2018), kroz referentni okvir, utvrdili osam ključnih kompetencija:

4. Komunikacija na materinskom jeziku (kompetencija pismenosti);
5. Komunikacija na stranom jeziku (kompetencija višejezičnosti);
6. Matematička kompetencija i temeljne kompetencije u prirodnim naukama, tehnologiji i inženjerstvu;
7. Digitalne kompetencije;
8. Lična i socijalna kompetencija, te kompetencija učenja kako učiti;
9. Kompetencija građanstva (društvene i građanske kompetencije);
10. Smisao za inicijativu i poduzetništvo (poduzetnička kompetencija);
11. Kulturološka senzibilizacija i istraživanje (kompetencija kulturne svijeti i izražavanja).

U Preporukama Evropskog parlamenta i vijeća, detaljno se pojašnjava svaka od pomenutih kompetencija sa naglašavanjem odnosa znanja, vještina i stavova, a svakoj pojedinačnoj kompetenciji pristupa se krajnje detaljno i jasno, te im se pridaje ozbiljna pažnja uvažavajući činjenicu da svaka pojedinačna kompetencija daje značajan doprinos spremnosti građana za životne izazove i participiranje u savremenom društvu temeljenom na znanju.

Ako se osvrnemo na svaku od pomenutih kompetencija možemo uočiti da su jednako važne, povezane i uslovljene jedna drugom, jer zajednički doprinose stvaranju znanja, vještina, sposobnosti i iskustava pojedinca kako bi mogao adekvatno odgovoriti savremenim izazovima, potrebama zajednice i društva. Sve pomenute kompetencije sastavni su dio koncepta cjeloživotnog učenja i omogućavaju pojedincu da bude spreman odgovoriti različitim životnim izazovima i da ravnopravno sudjeluje u društvu i društvenim tokovima.

4. Cjeloživotno učenje u polju „društva znanja“ ili „društva koje uči“ – mogućnosti i perspektive društva temeljenog na znanju

O pojmu „društvo znanja“ ili „društvo koje uči“ i konekciji sa cjeloživotnim učenjem, mnogo je polemika i rasprava od strane različitih teoretičara, koji isto povezuju sa savremenim izazovima i zahtjevima obrazovanja, tehnološkim napretkom i potrebama održivog razvoja društva i zajednice. Globalizacijski tokovi i trendovi uspostavili su visoke standarde i ozbiljne zahtjeve pred obrazovanje u cjelini. Naime, društvo sada traži brže i efikasnije modele učenja i usvajanja znanja, dostupnost informacija i znanja svim članovima društva (bez obzira na starosnu dob), razvoj konceptata edukacije koji će omogućiti produkciju kompetentnog kadra za tržište rada, ekonomski i održivi razvoj. Traže se građani i stručnjaci koji će moći odgovoriti izazovnim tehnološkim dostignućima i velikim razvojnim programima. Naravno, ovdje su u fokusu učenje, znanje, kompetencije i svestran razvoj društva i zajednice.

O temeljnim odrednicama cjeloživotnog učenja i značaju Lisabonskog procesa koji je na neki način promovisao vrijednosti koncepta cjeloživotnog učenja u društvu znanja, Žiljak (2005) ističe: „Uloga cjeloživotnog učenja u europskim obrazovnim politikama nakon 2000. godine određena je Lisabonskim procesom. On je započeo sjednicom Europskog vijeća na kojoj je utvrđena strategija razvitka EU-a do 2010. godine s ciljem izgradnje najdinamičnijeg i najkonkurentnijeg svjetskog gospodarskog prostora temeljenog na znanju u kojem bi se povećala zaposlenost i životni standard.“ (Žiljak, 2005: 71).

Današnji se svijet nalazi na značajnoj prekretnici iz industrijskog društva u informaciono društvo i društvo znanja. Dok su u industrijskom društvu radna snaga i kapital dominirali kao ključni faktori proizvodnje, u informacionom društvu, koje se pojavilo u kasnim sedamdesetim godinama dvadesetog vijeka, ulogu ključnog faktora proizvodnje preuzima razvijeni informaciono-komunikacioni sektor. Krajem 20. i početkom 21. vijeka razvijeni ICT sektor više nije bio viđen kao jedan od najvažnijih pokretača promena. Ulogu ključnog faktora proizvodnje preuzelo je znanje ugrađeno u ljudima. Time informaciono društvo postepeno prerasta u društvo znanja. (Miljković, Sitarica, 2016).

Društvo znanja je jedan novi fenomen i pristup dolaska do željenih informacija i znanja neophodnih za izgradnju vlastitih potencija, kompetencija i osobina koje daju mogućnost participiranja u društvu koje teži napretku, prosperitetu, razvoju i sveukupnom blagostanju. Temelji pojma društva znanja javljaju se 1969. godine i tada je definisano da društvo temeljeno na znanju treba osigurati ravnopravan pristup informacijama, usvajanju, stvaranju i primjeni znanja svim članovima zajednice i društva, kako bi u cjelosti unaprijedili stanje u društvu i pratili globalna dešavanja u svijetu. U ovom konceptu znanje i sposobnosti članova društva postaju glavna snaga i najvrijedniji resurs, koje svakako treba biti dostupno svima, bez obzira na starosnu dob i druge osobine. Naravno, pomenute činjenice ukazuju na to da za uspješno „društvo znanja“ treba osigurati potrebne uslove i sveobuhvatnu podršku, koja će omogućiti prosperitetan razvoj zajednice i društva u cjelini.

„Društvo znanja može se stoga nazvati nasljednikom informacionog društva, kao što je informaciono društvo nasljednik industrijskog društva. Obzirom da se pojmovi društvo znanja i informaciono društvo dosta često koriste kao sinonimi, njih je potrebno preciznije definisati. Društvo znanja može se odrediti kao ono društvo u kome su ljudska znanja, stručnosti i sposobnosti najvažniji razvojni resurs i pokretač privrednih i društvenih promena. Informaciono društvo je ono društvo u kome informaciono-komunikacione tehnologije igraju ključnu ulogu u ekonomskom i društvenom razvoju.“ (Miljković, Sitarica, 2016: 291).

Znanja, vještine i sposobnosti, odnosno naše kompetencije, naš su glavni alat opstanka i aktivnog participiranja u društvu i društvenim tokovima, te stoga cjeloživotno učenje zaista postaje naš izazov i potreba, kako bismo bili u mogućnosti ravnopravno participirati u društvu temeljenom na znanju. Cjeloživotno učenje i društvo temeljeno na znanju imaju za cilj da razvijaju svoje građane do stepena koji će omogućiti njihovo učešće u društvenim, ekonomskim, političkim, privrednim, kulturološkim i drugim aspektima zajednice sa ciljem unapređenja ukupnog kvaliteta života svih građana.

5. Cjeloživotno učenje i obrazovanje u funkciji održivog razvoja društva

Kroz prethodna izlaganja više puta smo pominjali izazove savremenog doba, koji se ogledaju u različitim sferama, u koje svakako ulaze ekonomski – održivi razvoj i sve veći zahtjevi tržišta rada. Konkurentnost na tržištu rada zahtijeva efikasnu radnu snagu, različite profesije, nova zanimanja, kao i kontinuirano mijenjanje profila, kompetencija i vrijednih iskustva. Jedan od ključnih razloga nezaposlenosti danas predstavlja nedostatak znanja i praktičnih iskustava u korištenju naprednih tehnologija (IKT), pogotovo u manje razvijenim društvima i marginaliziranim zajednicama. Kroz kompetencije koncepta cjeloživotnog učenja i savremene kompetencije XXI stoljeća, naglasili smo da informatička pismenost i poznavanje stranih jezika danas predstavljaju osnovu pismenosti građana, a s druge strane, od posebne važnosti su za involviranje u savremena društva temeljena na znanju, održivom razvoju, ekonomskom napretku i uključenosti u globalizacijske procese. Naravno, veće kompetencije, znanja i kvalifikacije jedan su od ključnih faktora koji određuju i poziciju na tržištu rada i brži pronalazak posla, što u konačnici ima refleksije na ekonomski napredak i kontinuirani održivi razvoj.

„Sintagma „održivi razvoj“ postaje sve češće korištena složenica kao odgovor na socijalnoekološku krizu u kojoj se nalazi čovječanstvo u zadnjem desetljeću. Shvaćanje povezanosti čovjeka i njegova prirodnog okoliša postaje imperativom na lokalnoj, regionalnoj, nacionalnoj i globalnoj razini. Kako dosadašnje globalne strategije nisu bile operabilne, niti su potaknule toliko razgovora kao održivi razvoj, Cifrić (2002) smatra da održivi razvoj može biti poticajna i motivirajuća vodilja koja će proizvesti nove društvene energije. Govoreći o društvu, nezaobilazno je govoriti o uključivanju u integracijske procese što je posljedica globalizacijskog procesa. Sasvim je očito kako se rješavanje problema očuvanja i zaštite okoliša ne može ograničiti samo na područje unutar granica jedne države.“ (Smuda, 2008 – vidi kod Uzelac, Vujičić, svezak 3, 2008: 86).

Mnoge promjene na globalnom planu, kretanja, izazovi i krize, uzrokovale su da cjeloživotno učenje za održivi razvoj u svom konceptualnom obliku postane jedan od glavnih prioriteta zajednice i društva temeljenog na znanju. Održivi razvoj je ciljna odrednica svakog društva i nastoje se stvoriti pretpostavke koje će osigurati stabilan sistem obrazovanja, zdrave društveno-socijalne odnose, veću zaposlenost, kvalitetniju konkurentnost na tržištu rada i stabilnost društva u cjelini.

Na početku nam se nameće pitanja, šta u stvari predstavlja fenomen održivi razvoj, kroz koncepciju cjeloživotnog učenja. Mnogo je različitih pristupa definiranju pojma održivog razvoja, ali terminološki se može posmatrati kao stvarna potreba odgovora na izazove savremenog doba, te naravno zadovoljenje širokog spektra potreba. Koja su očekivanja od odgojno-obrazovnih ustanova u pogledu održivog razvoja, Šoljan (2007) odgovore temelji na nekoliko tvrdnji:

- „Odgoj i obrazovanje za održivi razvoj nije jednokratno učenje i konačan rezultat uspjeha, nego trajna potreba za učenjem o održivom razvoju, odnosno potreba za razvijanjem angažiranosti djece i odraslih u učenju.

- Odgoj i obrazovanje za održivi razvoj povezan je sa stalnim promjenama, njihova je veza osnova održivog razvoja, pa prema tome znanja o održivom razvoju koja se stječu nisu definitivna nego su stalno podložna promjenama.
- Odgoj i obrazovanje za održivi razvoj pomaže da budemo u tijeku raznih postignuća, posebice znanstvenih, tehničkih, ekonomskih i drugih o održivom razvoju, ali i da upravljamo promjenama i raznovrsnim smjerokazima u budućnosti održivog razvoja.
- Odgoj i obrazovanje za održivi razvoj pokazuje tendenciju obuhvaćanja svih ljudi u svim životnim dobima, u čemu je čovjek glavni pokretač i korisnik svoga napretka, te da je njegova moć uvjetovana stalnim učenjem, odnosno razvojem osobnih sposobnosti u širem smislu.“ (Šoljan, 2007 – vidi kod: Uzelac, Vujičić, svezak 1, 2008: 3).

Odgoj i obrazovanje danas su pred ozbiljnim izazovom i sa vrlo kompleksnim zadacima koji trebaju omogućiti osposobljavanje građana (prvenstveno mladih ljudi) za ulogu aktivnog građanina u društvu znanja, razvijajući im kompetencije koje će im biti od pomoći pri suočavanju sa svim izazovima i nepoznicama koje donosi savremeno doba i brzi naučno-tehnološki napredak. Ovdje je izuzetno bitno naglasiti da su mladim članovima društva zaista potrebna relevantna znanja, sposobnosti i vještine, kako bi se kretali prema „društvu znanja“ i aktivno učestvovali u razvoju kapaciteta društva u kontekstu održivog razvoja.

6. Zaključna razmatranja

Ovaj rad je usmjeren na promociju značaja savremenog koncepta cjeloživotnog učenja i cjeloživotnog obrazovanja, gdje smo iznijeli različita mišljenja i stavove uglednih pedagoga, naučnika i istraživača, koji su se složili da se radi o jednom vrlo značajnom obrazovnom fenomenu budućnosti, koji unosi veliko osvježanje u sistem odgoja i obrazovanja. Obrazovni sistem više nije orijentisan samo na formalne oblike školovanja, nego je putem ovog koncepta obrazovanje ljudi dobilo jednu novu dimenziju, koja omogućava ljudima kontinuirano školovanje i usavršavanje kroz cijelu životnu dob. Ovaj koncept je doprinos razvoja „društva znanja“, obzirom da su otvorene mogućnosti svima da individualno ulažu u svoje profesionalne kompetencije i da učestvuju u svim oblicima obrazovanja kroz cijeli život. Koncept je postao prepoznatljiv u našem društvu i obrazovnim sistemima i značajna pažnja cjeloživotnom učenju posvećuje se na visokoškolskim ustanovama, gdje se radi ozbiljna promocija ovog savremenog pristupa učenju i podučavanju, kroz nastavne planove i programe. Cjeloživotno učenje trebamo prihvatiti kao obrazovni imperativ i benefit koji nam donosi efikasnost, profesionalnost, kompetentnost, prilagodljivost, kreativnost, inovativnost, interaktivnost, socijalni razvoj i konkurentnost u društvu temeljenom na znanju. Održivi razvoj, posmatran kroz koncepciju cjeloživotnog učenja, podrazumijeva kontinuirani proces učenja i razvoja znanja, vještina, sposobnosti i iskustava, u kojem se traga za različitim pitanjima, problemima ili dilemama, te nude konkretni odgovori na zahtjeve tržišta rada, zapošljavanja i privrednog razvoja. Neophodno je osigurati održive uslove privrednog, ekonomskog i društveno-socijalnog razvoja zajednice, upotrebljavajući ljudske resurse kao

najveći kapital zajednice u izgradnji prosperitetne budućnosti temeljene na sveobuhvatnom napretku i blagostanju.

LITERATURA

- Čepić Renata: *Pedagogija cjeloživotnog učenja*. Nastavni materijal za kolegij: Peagogija cjeloživotnog učenja. Učiteljski fakultet Sveučilišta u Rijeci, preuzeto sa https://www.ufri.uniri.hr/files/nastava/nastavni_materijali/141117_Renata_Cepic_Nastavni_mat_erijal_PCO_LOCK.pdf (posjećeno 05. 04. 2020.).
- Delors, J. (ur.) (1996). *Learning: The Treasure Within*. Paris: UNESCO. (hrvatskiprijevod: Delors, J. (ur.) 1998. *Učenje – blago u nama*. Zagreb: Educa.).
- Preporuke Evropskog parlamenta i vijeća od 18. decembra 2006 (2006/962/EC) i 22. maja 2018. godine (2018/C 189/01) o ključnim kompetencijama za cjeloživotno učenje.
- Gadžić, R. (2018). *Uvod u pedagogiju*. Tešanj: Štamparija S d.o.o.
- Memorandum o cjeloživotnom učenju* (2000). Europska komisija, Bruxelles: SEC 1832(hrvatski prijevod) – Original: *A Memorandum on Lifelong Learning*, Commission of the European Communities, Brussels, 30. 10. 2000 SEC (2000) 1832.
- Kasumović, A. (2020). *Savremene tendencije kontinuiranog profesionalnog razvoja nastavnika u procesu cjeloživotnog učenja u osnovnim i srednjim školama na području srednjobosanskog kantona*, (Doktorska disertacija). Brčko distrikt BiH: Internacionalni univerzitet, Učiteljski fakultet.
- Miljković, M., Sitarica, A. (2016). *Društvo znanja*. Zbornik radova Učiteljskog fakulteta u Prizrenu – Leposavić, str. 283–293.
- OECD. (2005). *The Definition and Selection of Key Competencies: Executive Summary*, OECD 2005, Definiranje i odabir ključnih kompetencija, Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja – PISA centar (prevod na hrvatski jezik), Zagreb <http://www.oecd.org/dataoecd/47/61/35070367.pdf> (posjećeno 24. 03. 2020.).
- Pastuović, N. (1999). *Edukologija: integrativna znanost o sustavu cjeloživotnog obrazovanja i odgoja*. Zagreb : Nakladničko preduzeće „Znamen“.
- Pastuović, N. (2006). „Kako do društva koje uči“. *Odgovne znanosti*. Vol. 8, br. 2, str. 421–441. Zagreb: Učiteljski fakultet.
- Pastuović, N. (2008). „Cjeloživotno učenje i promjene u školovanju“. *Odgovne znanosti*. Vol. 10, br. 2, str. 253–267. Zagreb: Učiteljski fakultet.
- Sotirović, V. i sar. (2019). *Metodologija naučnih istraživanja*. Brčko distrikt BiH: Internacionalni univerzitet.
- Suzić, N. (2005). *Pedagogija za XXI vijek*. Banja Luka: TT.Centar.
- Šoljan, N. (2007). *Taksonomija svjetskih razvoja u obrazovanju prema (de)konstrukciji pedagogije*. U: V. Previšić, N. Šoljan, N. Hrvatić (ur.), *Pedagogija prema cjeloživotnom obrazovanju i društvu znanja* (str. 411–440). Zagreb: Hrvatsko pedagoško društvo.
- Španović, S. (2008). *Didaktičko oblikovanje udžbenika: od otkrivajućeg vođenja do samousmerenog učenja*. Novi Sad: Savez pedagoških društava Vojvodine.
- Štalo, V. i dr. (2006). „Obrazovanje odraslih u kontekstu cjeloživotnog učenja – Učenje za sve“. *Geod. list*, 1, str. 51–57. Zagreb.
- Uzelac, V., Vujičić, L. (2008). *Cjeloživotno učenje za održivi razvoj*. Svezak 1, 2 i 3. Rijeka: Učiteljski fakultet.
- Žiljak, T. (2005). „Politike cjeloživotnog učenja u Europskoj Uniji i Hrvatskoj“. *Političko obrazovanje*. Vol. 1, br. 1, str. 67–95.

Alman Kasumović, Ph.D.
Rahim Gadžić, Ph.D.
Aida Kasumović, M.Sc.

LIFELONG LEARNING IN THE FIELD OF MODERN EDUCATION, KNOWLEDGE SOCIETY AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Summary

Global events and changes in the world, based on geopolitical attitudes and approaches have reflections on all spheres of society and social relations. Specifically, we want to look at the reflections that occur every day in the field of education on a global scale. Global education reforms in the world are happening continuously, and I will only mention the reform of higher education (Bologna process) and the promotion of the concept of lifelong learning by the European Commission (European Union).

It is very difficult to predict the future of upbringing and education, but it is to be expected that education will be modernized in all directions. The education system is changing its role and becoming more functional, ie it has tendencies of progress and development towards a global “knowledge society“. The rapid technological progress and the systematic introduction of information and communication technologies in education contribute to this development of education.

The modern age in which we live and work brings us various life challenges and temptations that we have to deal with, regardless of our profession, affiliation, commitment, level of education, space, time and other circumstances in which we function, as a member of society and community. The modern age requires a built and developed society with ready and capable citizens, who are able to respond to the challenges, problems and needs that arise. The answer to the mentioned challenges lies in continuous learning and improvement, improvement of the level of knowledge, abilities and skills, which certainly offers us a global concept of lifelong learning. The significance and value of the concept of lifelong learning in the field of “knowledge society” and “sustainable development” is really invaluable, which will be partly shown through this professional paper.

Key words: lifelong learning, knowledge society, education, upbringing, sustainable development, knowledge.